

РЕШЕТНИК Є. М.,
викладач кафедри господарського
і міжнародного права
(Європейський університет)

УДК 347.9/347.6

УМОВИ ТА МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНОГО СІМЕЙНОГО ІНТЕРЕСУ

У статті досліджуються умови та момент виникнення права на захист суб'єктивного сімейного інтересу. Автор аналізує існуюче на сьогоднішній день законодавство, наукову доктрину, судову практику. На підставі вивчення співвідношення понять «право» та «інтерес» проаналізовано форми та способи захисту суб'єктивного сімейного інтересу.

Ключові слова: суб'єктивний сімейний інтерес, суб'єктивне сімейне право, умови, момент, способи захисту.

В статье исследуются условия и момент возникновения права на защиту субъективного семейного интереса. Автор анализирует действующее законодательство, научную доктрину, судебную практику. На основании изучения соотношения понятий «право» и «интерес» проанализированы формы и способы защиты субъективного семейного интереса.

Ключевые слова: субъективный семейный интерес, субъективное семейное право, условия, момент, способы защиты.

Conditions and the right time to protect subjective family interest have been studied in the article. The author analyzes the current legislation, scientific doctrine, judicial practice. Based on the studying the relationship between the concepts of rights and interests, forms and ways of protection of subjective family interest have been analyzed.

Key words: subjective family interest, subjective family right, conditions, time, ways of protection.

Вступ. Захист суб'єктивних сімейних прав та інтересів є однією з найбільш важливих гарантій існування цих прав та інтересів. Це обумовлено тим, що права та інтереси в будь-якій сфері суспільного життя не завжди здійснюються безперешкодно. На заваді реалізації прав особи найчастіше стає неправомірне поведінка з боку інших осіб, а інколи потреба у захисті зумовлюється колізією правомірних інтересів дружини, чоловіка, батьків та дітей [6, с. 62].

Однією з основних засад, визначених Сімейним кодексом України [2], стало закріплення права кожного учасника сімейних відносин на судовий захист своїх прав та законних інтересів. Фундаментальні засади захисту прав та інтересів особи містяться у Конституції України [1]. Зокрема, ч. 1 ст. 55 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У системі захисту прав і свобод людини положення цієї статті є визначальним, оскільки нею закріплюється право на судовий захист, яке в міжнародній практиці дістало назву «право на суд» або «право на правосуддя». Це право за своїм статусом належить до основних конституційних прав людини, має загальний характер та не може бути обмеженим.

Основні поняття та конструкції захисту сімейних прав неодноразово ставали предметом наукових дискусій та були широко висвітлені в юридичній літературі. Свого часу цими питаннями займалися Г. Матвеев, З. Ромовська, А. Нечаєва, І. Жилінкова, О. Ільїна, М. Антокольська.

Однак комплексні дослідження умов, моменту та процесуальних особливостей захисту суб'єктивних сімейних інтересів – відсутні. Проблема загострюється й тим, що в чинному сімейному законодавстві України не міститься визначення поняття інтерес, а цивільне процесуальне законодавство, широко застосовуючи такий термін, не розрізняє поняття «право» та «інтерес» з точки зору способів їх захисту. Невизначеність цього поняття на законодавчому рівні є підставою для різного його тлумачення громадянами, державними органами та їх посадовими особами. Визначаючи у ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України [3] (далі – ЦПК України) право на звернення до суду осіб за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, законодавець не задає рамки тлумачення цього поняття. Це, у свою чергу, є суттєвою перешкодою для реалізації одного з основоположних прав людини і громадянина – на звернення до суду.

Враховуючи актуальність даного питання, метою статті є дослідження умов та моменту виникнення права на захист суб'єктивного сімейного інтересу, аналіз форм та способів його захисту.

Результати дослідження. З прийняттям Сімейного кодексу України (далі – СК України) у 2002 році було відкрито нову сторінку в регулюванні сімейних відносин. Порівняно з Кодексом про шлюб та сім'ю,

СК України повніше, глибше і значною мірою по-новому регулює сімейні відносини, закріплюючи серед основних принципів такого регулювання – його диспозитивність та визначаючи об'єктом захисту – охоронюваний законом інтерес.

Історія поняття «інтерес» у вітчизняному сімейному законодавстві бере свій початок у 1918 році, коли було започатковано традицію регулювання сімейних відносин окремими кодексами. 22 жовтня 1918 року було прийнято Кодекс законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право РСФРР, у якому вперше вживалося поняття суб'єктивного сімейного інтересу (інтереси дитини, матері) [5].

Відповідно до ст. 4 ЦПК УРСР 1963 р. об'єктом судового захисту було визнано охоронюваний законом інтерес. Однак у ст. 6 ЦК УРСР 1963 р. інтерес, серед об'єктів захисту, не зазначався, що не можна пояснити звичайною неуважністю, оскільки Основи цивільного законодавства 1961 року також не містили поняття інтересу, який би знаходився під державно-правовою охороною. Тому можна зробити висновок, що законодавство радянського періоду через нормативну неузгодженість, демонструє неоднозначне ставлення до питання охорони інтересів особи.

На сьогоднішній день і сімейним, і цивільним процесуальним законодавством інтерес визнано об'єктом захисту, зокрема, особа може звертатися до суду за захистом своїх законних інтересів (ст. 3 ЦПК України, ст. 18 СК України).

В юридичній науці існує дискусія щодо співвідношення суб'єктивного права та права на захист. Одні автори вважають право на захист цілком самостійним правом (Єлісейкін П. Ф., Ромовська З. В.), інші розглядають його, як елемент суб'єктивного права (Грибанов В. П.)

Певну компромісну позицію зайняли науковці, які вважають, що право на захист – це одне із правомочностей суб'єктивного права, але в результаті правопорушення воно трансформується в самостійне суб'єктивне право (Менглієв Р. Ш.)

Ми ж у свою чергу, попри критичні зауваження, вважаємо, що більш переконливою є позиція, відповідно до якої, право на захист потрібно розуміти як складову самого суб'єктивного права, адже незахищене суб'єктивне право втрачає юридичні можливості його реалізації.

Що ж стосується категорії інтерес, то слід звернути увагу на визначення поняття інтерес, відповідно до якого, він являє собою простий юридичний дозвіл, спрямований на досягнення конкретного блага та забезпечення потреб його носія, який хоча і не віднайшов прямого вираження та закріплення в правах і обов'язках суб'єктів сімейних правовідносин, але витікає із загального змісту сімейного законодавства і за певних обставин охороняється державою [5].

Враховуючи зазначене, можна також стверджувати, що право на захист суб'єктивного сімейного інтересу є складовою самого інтересу, але тільки в тому випадку, коли він охороняється законом.

З цього приводу дуже вдалою є позиція Р.О. Стефанчука, який також погоджується з концепцією включення права на захист до складу самого суб'єктивного права. Вчений справедливо зазначає, що не можна сприйняти і той аргумент, що захисту підлягають не тільки суб'єктивні цивільні права, але й охоронювані законом інтереси. Але тут також немає ніякої крамоли, адже захист є складовою як суб'єктивного цивільного права, так і відповідною складовою охоронюваного законом інтересу, який, будучи формою дозвільної поведінки, також має відповідне забезпечення від його неправомірного порушення [7, с. 180].

Можливість ефективного та своєчасного захисту суб'єктивного сімейного інтересу напряму пов'язана із моментом, з якого особа – носій відповідного суб'єктивного інтересу має можливість реалізувати своє повноваження щодо захисту вказаного інтересу.

Якщо розглядати право на захист як елемент самого суб'єктивного права, впливає, що виникнення права на захист пов'язане з виникненням у особи цього суб'єктивного права. Наприклад, виникнення права на утримання у дитини від народження до досягнення нею повноліття, відповідно до ст. 180 СК України, означає і виникнення права на захист цього права. Проте потреба в захисті з'являється у особи тоді, коли право/інтерес порушується, не визнається або оспорується іншими особами, тобто в той момент, коли суб'єкт відповідних відносин зіштовхується з перешкодами у здійсненні своїх прав та реалізації інтересів. Традиційно в юридичній науці моментом виникнення права на захист є момент, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення її права, його невизнання або оспорування. Без сумніву, зазначене положення може бути застосоване і щодо захисту суб'єктивного сімейного інтересу.

Ведучи мову про момент виникнення права на захист суб'єктивного сімейного інтересу, слід зазначити, що цей момент не завжди співпадає із моментом порушення суб'єктивного права. Часто *створення перешкоди для реалізації* сімейного інтересу є передумовою порушення суб'єктивного сімейного права.

З цього приводу І. В. Венедіктова зазначає, що вчинення перешкод щодо реалізації охоронюваних законом інтересів не завжди тягне за собою порушення прав, однак порушення суб'єктивного права одночасно створює перешкоди щодо реалізації спектру охоронюваних законом інтересів [4, с. 201].

Таким чином, момент виникнення права на захист в цьому випадку виступає одним із критеріїв для розмежування понять «право» та «інтерес».

Відповідно до ст. 18 СК України, кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має

право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Однак СК України закріплює право дитини противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї, яке необмежене віковим цензом (ст. 152). Тобто будь-яка дитина, яка в силу свого фізичного та психічного розвитку може аналізувати ставлення, оцінювати стан виконання батьками своїх обов'язків щодо неї, може висловлювати невдоволення та має право на захист своїх прав та інтересів. Такий захист може здійснюватися у двох формах – адміністративній – через звернення до органів опіки та піклування, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також громадських організацій, - і в порядку самозахисту (тобто власними зусиллями, без звернення до відповідних органів). Однак право на звернення до суду виникає у дитини тільки з моменту досягнення 14 років.

Виникнення права на захист, здійснення такого захисту пов'язується з наявністю певних підстав, умов, які роблять такий захист можливим і необхідним.

І хоча у ст. 18 СК України не вказано, за яких умов кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років матиме право на звернення до суду за захистом свого права або інтересу, аналіз ч. 2 ст. 18 СК України, а саме способів захисту, які застосовує суд, дає змогу виділити наступні умови: порушення права/інтересу, невизнання права/інтересу, оспорювання права/інтересу.

Однак, враховуючи особливості захисту суб'єктивного сімейного інтересу, варто наголосити, що застосування конструкції «порушення інтересів особи» в законодавстві, а також і в юридичній літературі не зустрічається. Зважаючи на те, що інтерес – за своїм змістом – є прагненням особи до задоволення своїх потреб, то в даному випадку мова може йти про створення перешкод для реалізації інтересу. Така конструкція, на наш погляд, є більш вдалою, тому ми будемо використовувати саме її.

Створення перешкод для реалізації суб'єктивного сімейного інтересу – це результат протиправних дій, внаслідок чого стає неможливим задоволення інтересу, що позбавляє його носія можливості реалізувати цей інтерес повністю або частково.

Невизнання сімейного права або інтересу – це дії носіїв пасивного обов'язку, які полягають у запереченні суб'єктивного сімейного інтересу уповноваженою особою, внаслідок чого остання повністю або частково позбавляється можливості задовольнити свій інтерес. Це має місце тоді, коли той чи інший юридичний факт, який міг би слугувати підставою виникнення сімейного правовідношення, не визнається однією із сторін. Наприклад, за рішенням суду може бути визнане батьківство особи відносно конкретної дитини (ст. 128 СК України) і таким чином буде задоволено інтерес дитини в належному, повноцінному вихованні, утриманні, тощо.

Оспорювання суб'єктивного сімейного інтересу – можна визначити, як стан сімейних відносин, між учасниками яких виникає спір з приводу наявності або відсутності у них суб'єктивного права, а також щодо належності такого права певній особі. Таким чином, оспорюваних інтерес ще не порушується, але виникає невизначеність, що тягне за собою неможливість його повної або часткової реалізації. Наприклад, при виникненні спору між подружжям при визначенні майна у спільній сумісній власності, за рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, з ним проживають діти (ч. 3 ст. 70 СК України).

Суб'єктивний сімейний інтерес та суб'єктивне право є схожими, близькими категоріями, проте вони все ж не тотожні. Вдалою є позиція І. В. Венедіктової з приводу того, що обсяг захисту, який надається суб'єктивним правам та охоронюваним законом інтересам у приватному праві є різним. Держава не в змозі втілити усі можливі необхідності, усвідомлені суб'єктом права як інтереси, в якості правових приписів. Таким чином, загальні гарантії охоронюваних законом інтересів є значно слабшими, ніж гарантії суб'єктивних прав, тому юридичні гарантії інтересів не спрямовані на їх забезпечення, а лише не перешкоджають їх здійсненню [4, с. 191].

На практиці ступінь охорони та захисту суб'єктивного сімейного інтересу є значно нижчим, ніж суб'єктивних прав. Законодавець досить часто вживає у Сімейному кодексі словосполучення «в інтересах сім'ї» (ст. 65 СК України), «в інтересах держави, суспільства» (ст. 27 СК України), «інтереси дитини» (ст. 207 СК України), тим самим гарантуючи реалізацію інтересів, проте це проявляється у формі сприяння реалізації, а тому можна говорити, що охорона та захист суб'єктивних інтересів у даному випадку є неповними.

Існує у науці також думка, що проблема розмежування суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів з точки зору способів їх захисту не має безпосереднього практичного значення. Дійсно, з огляду на способи захисту прав та інтересів, які визначені законодавством, розмежування цих двох понять є не доцільним.

СК України визначає способи захисту сімейних прав та інтересів, однак зазначений перелік не є вичерпним, а тому судом можуть застосовуватися й інші способи захисту, як права, так і інтересу (стягнення неустойки, визнання правочину недійсним). Слід також відзначити, що новий СК України значно розширив можливості судового захисту сімейних прав та інтересів, коли ввів такі, традиційні для цивільного права, способи захисту, як відшкодування матеріальної шкоди (збитків), моральної шкоди, а також стягнення неустойки (пени). У сімейно-правовій доктрині завжди вважалося, що один із основних цивільно-правових спо-

собів захисту – відшкодування збитків – не може застосовуватися для захисту сімейних прав та інтересів, оскільки вони за своєю природою не мають відплатного характеру. Однак, за останні десять років, погляд на це питання зазнав суттєвих змін. З урахуванням того, що інститут відшкодування шкоди – є центральним інститутом вітчизняної системи права, сімейні відносини, і в першу чергу майнові, можуть захищатися шляхом відшкодування збитків потерпілій особі.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши наукову доктрину, чинне цивільне процесуальне законодавство України, стає зрозумілим, що ні законодавець, ні вчені-правознавці не розрізняють суб'єктивний сімейний інтерес та суб'єктивне сімейне право за способами їх захисту, адже вони (способи) є однаковими. Проте відмінність між цими категоріями може проявлятися з огляду на момент виникнення права на захист. Створення перешкод для реалізації суб'єктивного сімейного інтересу часто виступає передумовою порушення суб'єктивного права. Очевидно, що існуючі способи захисту прав необхідно застосовувати, враховуючи особливості інтересу як правової категорії, зокрема його динаміку, абстрактність. Теоретичні обґрунтування, викладені в даній статті, без сумніву, полегшать подальші наукові пошуки у сфері захисту суб'єктивних сімейних прав та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Зі змінами; ост. ред. 1 лютого 2011 р.
2. Сімейний кодекс України : прийнятий 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135. – Зі змінами; ост. ред. 4 серпня 2013 р.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : прийнятий 18 березня 2004 р. № 1618-III // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 1530. – Зі змінами; ост. ред. 11.08.2013 р.
4. Венедіктова І. . Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. – Х. : Нове Слово, 2011. – 260 с.
5. Решетник Є. Поняття суб'єктивного сімейного інтересу та загальні засади його судового захисту // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Право. – 2013. – № 98.
6. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
7. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – К. : КНТ, 2007. – 626 с.

САМОЙЛОВ М. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Кримський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.214.2

ХАРАКТЕРНІ РИСИ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті йдеться про основи та характерні риси правового регулювання державної реєстрації речових прав на нерухомість як самостійного правового інституту за законодавством деяких держав ЄС. Досліджується правова природа окремих об'єктів нерухомого майна та необхідність державної реєстрації прав на нерухомість на різних правових засадах, звертається увага на окремі спірні моменти законодавства різних держав ЄС.

Ключові слова: *нерухомість, нерухоме майно, правовий режим нерухомості, державна реєстрація речових прав.*

В статье идет речь об основах и характерных чертах правового регулирования государственной регистрации прав на недвижимость как самостоятельного правового института по законодательству некоторых государств ЕС. Исследуется правовая природа отдельных объектов недвижимого имущества и необходимость государственной регистрации прав на недвижимость на различных правовых основаниях, обращается внимание на отдельные спорные моменты законодательства различных государств ЕС.

Ключевые слова: *недвижимость, недвижимое имущество, правовой режим недвижимости, государственная регистрация вещных прав.*

